

JĀNIS PLIEKŠĀNS TIESĪBU IDEJAS MEKLĒJUMOS RAINA FILOZOFIJĀ

JĀNIS PLIEKŠĀNS IN SEARCH OF THE IDEA OF LAW IN RAINIS' PHILOSOPHY

Jānis Lazdiņš, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesors

Summary

The article is dedicated to the legal philosophical views of poet Jānis Pliekšāns (Rainis) about freedom, the people and the state. For Rainis, these concepts constitute a united philosophical system, founded on the idea of a free, happy, socialist State of Latvia. Of course, all nations, not only Latvians, are entitled to a state of their own. However, the idea of a state is not eternal. With time, states will voluntarily unite in one socialist global state. Freedom, democracy and genuine respect for nations' rights differentiate Rainis from Pēteris Stučka and other communists. The author believes that, in the contemporary understanding, Rainis' socialist state would be a socially responsible state.

Atslēgvārdi: Rainis, brīvība, tauta, valsts.

Keywords: Rainis, freedom, nation, state.

Ievads

Dzejnieks Jānis Pliekšāns / Rainis (1865–1929) pēc izglītības bija jurists, kādu laiku strādāja arī par žurnālistu¹, bija citu tautu slavenu cilvēku darbu tulko-tājs un atdejojotājs latviešu valodā, kā arī sabiedrībā pazīstams jaunstrāvnieks, marksistisku (sociālistisku) uzskatu paudējs un politiķis². Bez tiesību zinātņu studijām dzejnieka tiesību filozofijas uzskatu veidošanā, domājams, īpaša vieta vēl ierādāma “Jaunās strāvas” laikam un marksistiskas (sociālistiskas) literatūras studijām.

Jaunstrāvnieku idejas neveidoja ne zinātnisku doktrīnu, ne vienotu uzskatu kopumu. “Jaunā strāva kā tāda nebija politiska, bet ieplūda tādā. Viņa bija visap-tveroša garīga kustība, kura savā sfērā ievilka ij socioloģiju, ij dabas zinātnes, ij literatūru un mākslas, ij sabiedrības dzīvi, ij sieviešu kustību, t. s. sieviešu emanci-pāciju, ij filozofiju, ij jaunu pasaules uzskatu meklēšanu.”³ Par šo laiku J. Pliekšāns rakstīja, ka “[l]īdzī sabiedriskām, dziļām pārmaiņām “jaunās strāvas” laiks lika

¹ “Dienas lapas” žurnālists (1887–1895) un galvenais redaktors (1891–1895).

² Latvijas Sociāldemokrātiskās partijas biedrs. Tika ievēlēts par Satversmes sapulces un Saeimas deputātu.

³ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1983, 18. sēj., 626. lpp.

pamatu visai mūsu modernai dzīvei līdz pat pēdējām dienām un pāri tām. Tā laika gars uztura sakarību mūsu dzīvē, sabiedriskos uzskatos un darbībā. Arī manis sabiedriskā rakstura darbos tas pats gars ir visa saturētājs [...]”⁴.

Marksisms (sociālisms) 19. gs. beigās tika uzskatīts par proletariāta filozofiju. Krišjānis Valdemārs bija aprēķinājis, ka aptuveni 3/4 no latviešu tautas pieder darbaļaužu šķīrai.⁵ J. Pliekšāns jau jaunībā izlēma kalpot savai, t. i., latviešu, tautai. Tā kā lielākā tautas daļa bija darbaļaudis, Rainim principā bija jāklūst par marksistu (sociālistu). Marksistiskās teorijas ietekme uz dzejnieku ir konstatējama virknē darbu.⁶ Piemēram, dzejolī “Maija dziesmā” tiek rakstīts:

*Visapkārt ceļas māktas tautas;
Kur kultūras, tur šķiru karš;
Pret mācējiem sauc maija maršs,
Tiek darba masas cīņā rautas
[..]
Šai cīņā strādnieki ir brāļi,
Vai latviets, vāciet's, krievs vai žids;
Tie jūtas viens, vai tuvi, tāļi, –
Kur sarkans karogs, iet tie līdz.⁷*

Lai arī sociālistiskām idejām ir ietekme uz Raiņa filozofiju, J. Pliekšānu diez vai var uzskatīt par pārliecinātu marksistu. Jāpiekrīt Zentai Mauriņai, ka marksismu Rainis nekad nav uzņēmis kā dogmu. Tas drīzāk bija laikmeta jaunvārds, kas simbolizēja cīņu pret visu sastingušo.⁸

Raiņa dzīve, dzeja, tulkojumi, pārdomas par kosmosu, ētiku, dvēseli, nāvi, nemirstību u. c. ar tiesību zinātnei nesaistīti jautājumi ir ievērojami pētīti. Dīvaini, bet J. Pliekšāna kā jurista tiesību filozofijas uzskatu analīze faktiski ir palikusi ārpus pētnieku redzesloka.⁹ Vienā nelielā publikācijā nav iespējams apskatīt visus Raiņa darbos ietvertos problēmu jautājumus. Par raksta mērķi tiek izvirzīts trīs jēdzienu – brīvība, tauta un valsts – kopsakarību analīze Raiņa tiesību filozofijā. Autora ieskatā, šo jēdzienu nozīmes izpratne Raiņa atstātā intelektuālajā mantojumā nav zaudējusi aktualitāti arī mūsdienās.

⁴ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1983, 18. sēj., 626. lpp.

⁵ Birkerts A. Rainis kā domātājs. Rīgā: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā, 1925, 27.–28. lpp.

⁶ Sk. salīdzinoši, piemēram, Markss K., Engels Fr. Komunistiskās partijas manifest. [B. v.]: Zvaigzne ABC, 2008: “Sākumā cīnās atsevišķi strādnieki, tad vienas fabrikas strādnieki, vēlāk vienas darba nozares strādnieki vienā apvidū pret buržuju, kas tos tieši ekspluatē” (13. lpp.); “Katras zemes proletariātam, protams, vispirms jātiek galā ar savu pašu buržuāziju” (16. lpp.); “modernais rūpniecības darbs, modernais kapitāla jūgs – Anglijā tāds pats kā Francijā, Amerikā tāds pats kā Vācijā – atņēmis tam jebkuru nacionālu raksturu” (15. lpp.) utt.

⁷ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1978, 5. sēj., 235.–238. lpp.

⁸ Mauriņa Z. Vadmotīvi Raiņa mākslā. Grām.: Latviešu literatūras vēsture. Virsredaktors prof. Dr. phil. h. c. Ludis Bērziņš. Redaktori: Kārlis Egle, priv.-doc. Kārlis Kārklīņš, Zenta Mauriņa. Rīgā: izdevusi “Literatūra”, 1936, IV. sēj., 170. lpp.

⁹ Par izņēmumu jāuzskata Ditas Amoliņas raksts “Rainis. Latvijas valsts idejas “gals un sākums”” (sk.: Jurista Vārds, 2015, Nr. 45 (897), un šī raksta autora raksts “Jānis Pliekšāns’ (Rainis) “Formula of Happiness”” (sk.: Journal of the University of Latvia. Law, 2020, No. 13). Par Raini kā internacionālu patriotu padomju varas gados rakstījis Zigurds Mikainis (sk. turpmākās atsauces).

1. Brīvība

Cilvēka (individuā) un tautas brīvības ideja ir viena no centrālām tēmām Raiņa filozofijā. Brīvība ir vērtība gan individam, gan tautai kā individu kopumam. Tautas brīvība ir neatkarīga valsts.

Krievijas impērija nevienai tautai brīvību nedāvāja. Jebkurai tautai tā bija jāizcīna. Tiesību un cīņas jautājumā Rainis ir tuvs prof. Rūdolda fon Jēringa slavenās publikācijas “Cīņa par tiesībām” izvirzītai tēzei par to, ka jebkura tiesība šajā pasaulē ir izcīnīta¹⁰, un proti:

*Cik varas būs,
Tik tiesības; –
Tās ļaudis gūs,
Tik jācīnās.*¹¹

Rainis aicināja tautu, un it īpaši tās jaunatnes daļu, saprast, ka brīvības izcīnīšana prasa milzīgu garīgo un fizisko spēku piepūli. Ar aprēķināmu risku būs par maz¹², jo šajā cīņā ir jāspēj uzvarēt:

*Lai ir grūt',
Vajag spēt:
Stipram būt
Uzvarēt.*¹³

Ar atsevišķu cilvēku pūlēm sasniegt lielus mērķus ir grūti. “Visai tautai, ne tikai atsevišķiem cilvēkiem, jātiecas pēc atbrīvošanas.”¹⁴ Kolektīvās gribas sasniegšanas metode aprakstīta dzejolī “Jaunais laiks”:

*Ik vienam ir rokas jāpieliek,
Lai lielais darbs uz priekšu tiek.*¹⁵

Šī doma tiek turpināta lugā “Daugava”, paskaidrojot “lielā darba” praktisko īstenošanas mehānismu:

*Kurš nenes ieročus,
Dod roku darbu,
Dod savu mantu,
Dod savu prātu!*¹⁶

Alegoriski “[b]rīvību un brīvības cīņu [kā raksta Antons Birkerts] Rainis mēdz pielīdzināt saulei un viņas darbībai. Kā saule izvilina no tumšā zemes klēpja dzīvību – zāli, puķes – tā brīvība rada dzīvību un prieku, pārvērtības sabiedrības nomāktajā daļā”¹⁷. Saule simbolizē arī cīņu pret nakti un tumsu. Saules cīņa pret tumsu nozīmē to pašu, ko cilvēku cīņa pret apspiestību.¹⁸ Apspiestība ir

¹⁰ “Cīņā Tev būs iegūt Tavas tiesības.” “Tai brīdī, kad tiesības pamet savu cīņas gatavību, tās pamet pašas sevi.”

Sk.: Jēringa R. fon. Cīņa dēļ tiesībām. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā, [b.g.], titullapa, 65. lpp.

¹¹ Rainis J. Kopotie raksti. Otrs sējums. Dzeja. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība, 1948, 422. lpp.

¹² Ziedonis A. Jāņa Raiņa reliģiskā filozofija. Rīga: Zinātne, 1994, 116. lpp.

¹³ Cit. no: Birkerts A. Rainis kā domātājs, 61. lpp.

¹⁴ Ziedonis A. Jāņa Raiņa reliģiskā filozofija, 116. lpp.

¹⁵ Rainis. Kopoti raksti. Rīga: Zinātne, 1977, 1. sēj., 240. lpp.

¹⁶ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1981, 12. sēj., 235. lpp.

¹⁷ Birkerts A. Rainis kā domātājs, 79. lpp.

¹⁸ Ziedonis A. Jāņa Raiņa reliģiskā filozofija, 206. lpp.

pretstats brīvībai, respektīvi: apspiestība ir ļaunums, kas neļauj attīstīties ne indivīdam, ne tautai. Tāpēc drāmā “Uguns un nakts” Lielvārds Lāčplēsim nosaka šādu virsuzdevumu:

*Tev karot būs pret visu ļaunumu,
Vai naidnieks rietumos vai austrumos.
Mums dzimtu kungu nav, mēs paši vēlam
Sev mierā soģus, karā vadoņus,
Bet pārāks nav neviens par otru;
Tas mūsu spēks. – Ej, sargi Latviju,
Un pacel viņu citu zemju starpā.¹⁹*

Tātad J. Pliekšāns brīvību Raiņa filozofijā rod kā individa un tautas kopīgi izcīnāmu vērtību. Latviešu tautas brīvība balstās visu vienlīdzībā un tautas vadoņu demokrātiskā vēlēšanu sistēmā.

2. Tauta

Jau skolas gados J. Pliekšāns sāka interesēties par tautu pašnoteikšanās tiesībām. Šī interese nezuda arī studiju gados. Latviešu valsts gribas formēšanās gados “Dienas Lapā” (1887) tika publicēts raksts “Īrija un Glastsons”. Rakstā tika izvirzīta tēze, ka “katrai tautai, kas spēj uzturēt sevi pašuzturēšanās ciņā, ir tiesības uz pašvaldību”²⁰. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Krievijas impērijas Baltijas guberņās (1816–1819) latvieši bija pierādījuši spējas uz pastāvīgu dzīvi. 19. gs. beigās bija pienācis laiks prasīt visu latviešu apdzīvoto zemju apvienošanu vienā Latvijas nacionālā pašvaldībā.

Politiskā situācija strauji mainījās 20. gs. sākumā, īpaši pēc tā dēvētās 1905. gada revolūcijas. Līdz Latvijas valsts izsludināšanai un tās pirmajos pastāvēšanas gados par latviešu tautas nacionālās attīstības apdraudējumu kļuva lielinieku (boļševiku) sludinātais kosmopolitisms. Tā, piemēram, sarakstē ar Paulu Daugi Dauges personā Rainis pārmet visiem latviešu lieliniekiem²¹ nacionālo kultūras vērtību ignorēšanu:

Mēs tik maz esam pārliecināti par savu pastāvēšanu, nesen bijām kārklu vāci un spaļu krievi, nu esam kosmopolīti [...]. Tikai es atzīstu Latvijai un latvietībai ne vien eksistences tiesību kā Tu, bet taisni gribu, lai mēs dzīvotu kā tauta, kā latvji.²² Kad partija atmet tautisku kultūru, tad top par pārkrievinātāju, jo bez tautiskas valodas un kultūras nau nevienas nācijas un tautas. Neesiet jel akli, redzat jel loģisko kļūdu.²³

Tautu jautājumā Rainis strikti nostājas pret galēji kreisajiem, norādot, ka neviena tauta “[...] negrib mirt kā tauta un atdzimt kā proletariāts”²⁴. Rakstot par kosmopolitisma jautājumu, Rainis būtībā pieliek punktu diskusijai ar P. Daugi:

¹⁹ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1981, 9. sēj., 188. lpp.

²⁰ Rainis. Kopotie raksti, 5. sēj., 29. lpp.

²¹ Starp visiem citiem latviešu lieliniekiem noteikti jāmin draugs un savulaik domubiedrs Pēteris Stučka.

²² Cit. no: Biezais H. Smaidošie dievi un cilvēka asara. Plön: Senatne, 1991, 19. lpp.

²³ Turpat.

²⁴ Cit. no: Mikainis Z. Humānisma un proletāriskā internacionālisma ideju vienotība Raiņa darbos. Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1983, 22. lpp.

Par tautas eksistenci nevar tikt pāri tautas noliedzot. Cilvēces nacionālam attīstības posmam nevar pārlēkt pāri, ieļecot beztautu kosmopolitismā. Tā ir tikpat neloģiska t. i. nedialektiska un neevolucioniska domāšana, pretī attīstības likumiem, kāda parādījās savā laikā pie krievu narodņikiem, kas gribēja neiet cauri kapitālisma posmam un taisni ielēkt sociālisma iekārtā.²⁵

Rainim kā dialektiķiem ir skaidrs, ka līdz tautu kosmopolitismam katrai tautai jānonāk organiskas attīstības ceļā brīvprātīgi, bez spējiem “rāvieniem” un “lēcieniem”. Lielas tautas gan izturas egoistiski pret mazām tautām. Tomēr agrāk vai vēlāk visas tautas piemeklēs viens un tas pats liktenis – “mirt” kā tautai un “augšāmcelties” kā vienotai cilvēcei:

*Jā, mūsu tauta mirs, – mēs zinām gan [..]
Bet citu lielu vārdu sakat man:
Vai nemirsat tāpat jūs, lielās tautas?
I jums, es dzirdu, kapa zvani zvan [..]
Tiks beigās visas tautas nāvē rautas,
Lai celtos atkal, cilvēcībā skautas.²⁶*

Tātad J. Pliekšāns tautu Raiņa filozofijā redz kā nacionāla gara (vērtību) attīstības garantu. Tautas ideja gan nav mūžīga. Izdzīvojot nacionālo attīstības posmu, tautas pakāpeniski saplūdis, lai sasniegtu mērķi – jaunu cilvēcības attīstības pakāpi.

3. Valsts

Valsts teorijā J. Pliekšāns ievērojami ietekmējās no antīko domātāju darbiem. Īpaši mīļš bija Aristotelis. No renesanses un apgaismības laika autoriem – Makjavelli, Bodēns, Ruso u. c.²⁷ Jauno laiku autoru vidū bez marksistiem var saskatīt arī prof. Georga Jellineka valsts teorijas (tauta²⁸, teritorija un vara)²⁹ ietekmi uz J. Pliekšānu. Raiņa triāde gan ir tauta, zeme un valsts. Tas, ka Raiņa triādē nav “varas”, bet ir “valsts”, autora ieskatā, nedrīkst samulsināt. Latvijas valsts pastāv tikai dzejnieka pēdējos 10 dzīves gadus. Pirms tam valsts ir mērķis, kas vēl jāizcīna, un par “varu” vēl ir pārāgri runāt. Arī dzejas rindās starp zemi un valsti bieži izzūd robeža:

*Zeme, zeme, kas tā zeme,
Ko tā mūsu dziesma prasa?
– Zeme tā ir – valsts.*

*Paša zemi, paša valsti,
Dzīvi paša darinātu,
Paša valstī kungs.³⁰*

²⁵ Rainis J. Dzīve un darbi. Rīga: A. Gulbja apg., 1925, 9. sēj., 378.–379. lpp.

²⁶ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1977, 2. sēj., 164. lpp.

²⁷ Mikainis Z. Rainis internacionālists un patriots. Rīga: Liesma, 1978, 201. lpp.

²⁸ Latvijas literatūrā jēdziena “tauta” vietā bieži raksta “iedzīvotāji”.

²⁹ Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft. 5., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2008, S. 25–30.

³⁰ Rainis. Kopotie raksti, 12. sēj., 223. lpp.

Pirmā pasaules kara laikā (1915–1916) frontes līnija sadala latviešu zemes tā dēvētā “okupētā” Vācijas teritorijā un “neokupētā” Krievijas impērijas daļā. Draud 17. gs. poļu–zviedru kara sekas, kad tika sadalīta latviešu zeme un tauta. Vēsturiskie notikumi var kļūt par nepārvaramu šķērslī vienotas latviešu valsts izsludināšanai. Castagnol’ā (Šveicē) (turpmāk – Kastaņolā) Rainis uzsāk rakstīt zināmu lūgšanu par latviešiem un viņu zemi. 1916. gada 5. jūlijā top dzejolis “Mēs un mūsu vienotā zeme”, kurā pausta doma par latviešu zemju nedalāmību.³¹ Dzejas rindas 1919. gada septembrī tiek apkopotas un publicētas lūgā “Daugava” īsi pirms Bermonta-Avalova (krievu-vāciešu “brīvprātīgo”) armijas uzbrukuma Rīgai. “Daudziem [latviešu] kara vīriem, gan tieši frontē, gan atpūtas brīžos tuvākā aizmugurē, varēja redzēt rokā “Daugavu”, kur tie smēlās sajūsmu: sakarā ar to daži kara vadoņi bij izteikušies, ka Raiņa “Daugava” atsvērusi veselu pulku [...]”³²:

*Daugav’ abas malas
Mūžam nesadalās:
I Kurzeme, i Vidzeme,
I Latgale mūsu.
[..]*

*Laime, par mums lemi!
Dod mums mūsu zemi!
Viena mēle, viena dvēsele
Viena zeme mūsu.*³³

1917. gadā sabrūk Krievijas impērija. Sapnis par brīvu Latviju kļūst reāls. Tiek uzsākta lūgas “Spēlēju, dancoju” publicēšana. Lugas galvenā varonē Leldē Rainis simbolizē vēl izcīnāmo Latviju, aicinot:

*– Kalsim sirdis, kalsim bruņas! –
– Varoņos brīvi tapsim –
– Saulē celsim jauno Latvi!*³⁴

1918. gada 18. novembrī tiek izsludināta Latvijas Republika. Par godu šim notikumam Rainis patriotisku jūtu uzplūdus raksta:

*Vienā tumšā vakarā
Sarkan-balta debess mirdz, –
Sarkan-baltās debesīs
Atviz trījas zelta zvaigznes.*

*Viena zvaigzne Kurzemīte,
Otra zvaigzne Vidzemīte,
Trešā zvaigzne zvaigznājā
Tā bij mīļā Latgalīte.*³⁵

³¹ Rainis. Kopotie raksti, 12. sēj., 477. lpp.

³² Rainis. Kopotie raksti, 18. sēj., 595. lpp.

³³ Rainis. Kopotie raksti, 12. sēj., 222. lpp.

³⁴ Rainis. Kopotie raksti. Rīga: Zinātne, 1981, 11. sēj., 478. lpp.

³⁵ Rainis. Kopotie raksti, 12. sēj., 234. lpp.

Latvija ir izsludināta kā republika uz demokrātiskiem pamatiem.³⁶ Tobrīd tas bija vēl tikai ietvars, kas bija jāpiepilda ar saturu.

4. Ideālā valsts

Rainim līdzīgi Platonam ir sava “ideālā valsts”.³⁷ Pēc 1905. gada revolūcijas prasība par brīvu Latviju brīvā Krievijas Federatīvā Republikā³⁸ pakāpeniski zaudē savu nozīmi. Kastaņolas laikā J. Pliekšāns no šīs domas atsakās galīgi. Tiek rakstīts un runāts par brīvu sociālistisku Latviju un jaunu, brīvu sociālistisku pasauli.³⁹

Pētot Raiņa intelektuālo mantojumu, Jānis Kalniņš ir secinājis, ka “Rainis ne mirkli neraudzījās uz Padomju Savienību kā uz valsti, kur tiek realizēts viņa sapnis par sociālismu”⁴⁰. Tas ir pašsaprotami. Ja Krievijas impērija savulaik tika uzskatīta par “tautu cietumu”, tad šī “cietuma vērtus boļševiki aizvēra pavisam”⁴¹. Šajā ziņā jāpiekrīt Haraldam Biezajam, ka Rainis “meklēja ceļu uz pozitīvo sociālismu. Tas nebija saskaņojams ar [...] proletariāta diktatūru”⁴². Citādi ne pret PSRS, ne kādu citu valsti dzejnieks neizturējās ar naudu. Pastāvēja tikai viens nosacījums:

*Mēs tikai negribam, ka mūs spaida.
Mēs negribam kalpot ne austrumam,
Mēs negribam vergot ne rietumam.*⁴³

Līdzīgi Džonam Lokam⁴⁴, arī Rainim brīvība (brīva valsts) ir cieši saistīta ar laimi.⁴⁵ Nāves salā, tiekoties ar Spīdolu, Lāčplēsis saka:

*Kad laimīga, brīva būs Latvija,
Tad mana gaita būs izbeigta.*⁴⁶

Aristotelis bija pārliecināts, ka nav viegli darīt labus darbus, dzīvojot nabadzībā. Nepieciešama arī labklājība. Trūkums aizēno laimi.⁴⁷ Trūkumā arī Rainim nav iedomājama laime. Pretēji antīkajā pasaulē pastāvējušai ievērojamas sabiedrības daļas verdzībai J. Pliekšāns kā marksists (sociālists) prasa:

³⁶ Sk.: Latvijas pilsoņiem! Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918. g. 14. (1.) decembrī, Nr. 1; Latvijas Tautas Pado-
mes politiskā platforma, II. panta 1) punkts. LNA, LVVA, 1307. f., 1. apr., 327. l., 27.–29. lp.

³⁷ Sk. Platons. Valsts. Rīgā: Zvaigzne, [b.g.].

³⁸ vai: sociālistiskā Krievijas federācijā. Sk., piemēram: Biezais H. Smejošie dievi un cilvēka asara, 21. lpp.

³⁹ Kalniņš J. Rainis – derīgais un nederīgais. Eseja. (Kādas inkvizīcijas sakarā.) Pārdomas un atmiņas. [B. v.]:
Signe, [b.g.], 63. lpp. Sk. arī: Biezais H. J. Smaidošie dievi un cilvēka asara, 22.–23. lpp.

⁴⁰ Turpat, 31. lpp.

⁴¹ Biezais H. J. Smaidošie dievi un cilvēka asara, 20. lpp.

⁴² Turpat, 30. lpp.

⁴³ Rainis. Kopotie raksti, 12. sēj., 223. lpp.

⁴⁴ Sk.: Locke J. An Essay Concerning Human Understanding. Hertfordshire: Wordsworth classics of world
literature, 2014, pp. 224–270.

⁴⁵ Sk.: Lazdiņš J. Jānis Pliekšāns' (Rainis') "Formula of Happiness", pp. 153–163.

⁴⁶ Rainis. Kopotie raksti, 9. sēj., 262. lpp.

⁴⁷ Aristotelis. Nikomaha ētika. Rīga: Zvaigzne, 1985, 39. lpp.

*Ļauj Latvijā gaišiem tapt visiem prātiem,
Ļauj visām sirdīm laimību just,
Ļauj visām vaimanām klust.
Lai visi vienādā pilnībā staigā:
Lai visiem darbs, lai visiem dusa,
Lai katram vaļa pēc saules sniegties. –
Lai dīgli dvēselē un galvā nau jāapspiež,
Lai visi var zelt, tad tauta augs,
Kā puķu dārzs, tāļu smaržojot, plauks.⁴⁸*

Tātad J. Pliekšāna ideālā Latvija Raiņa filozofijā ir brīva un laimīga sociālistiska valsts. Šeit cilvēkiem ir darbs, miers (visas vaimanas ir klusušas) un vienlīdzīga labklājība (visi vienādā pilnībā staigā). Šādā valstī katrs var “pēc saules sniegties” (t. i., pēc augstākas pakāpes brīvības un arvien lielākas laimes). Autora ieskatā, mūsdienu izpratnē tā būtu sociāli atbilstīga valsts.

Kopsavilkums

1. Rainim jēdzieni – brīvība, tauta un valsts – veido vienotu filozofijas sistēmu, kuras pamatā likta doma par brīvu, laimīgu sociālistisku Latvijas valsti, kas nodrošina uz vienlīdzības un demokrātijas pamatiem darbu, mieru, vienlīdzīgu labklājību un personas attīstības iespējas.
2. Sociālistiska Latvija mūsdienu izpratnē būtu sociāli atbildīga valsts. PSRS nebija Raiņa ideālās valsts prototips.
3. Ar laiku visas tautas un valstis “mirs” un “augšāmceļoties” saplūdis sociālistiskā pasaulē. Lai arī tas notiks cilvēcības vārdā, šo procesu nedrīkst steidzināt. Katrai tautai ir tiesības izdzīvot savu nacionāli valstisko attīstības posmu.

Raksts izstrādāts valsts pētījums programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projektā “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturisku lūzumu posmos” (projekta Nr. VPP-IZM-2018/1-0018).

⁴⁸ Rainis. Kopotie raksti, 9. sēj., 220. lpp.